

Domsagohistorik

Gällivare tingsrätt

Text: Elsa Trolle Önnerfors

Tings- och rådhusinventeringen 1996 - 2007

Eva Löfgren
Ylva Blank
Henrik Borg
Elsa Trolle-Önnerfors
Johanna Roos

Gällivare tingsrätt

Domsagoutvecklingen från slutet av 1600-talet till början av 1800-talet

1670 utgjorde hela dåvarande landskapet Västerbotten en enda domsaga med en häradshövding. Tio år senare (1680) beslutade Kungl. Maj:t att den stora domsagan skulle delas upp i två delar: det norra kontraktet och det södra kontraktet. Vardera kontraktet skulle få en egen häradshövding och dessutom tillsattes en extra ordinarie domhavanden (med titeln justitiarie) för lappmarkerna i Västerbotten. I norra kontraktet låg Torne och Kemi lappmarker (som förlorades till Ryssland vid freden 1809). I södra kontraktet ingick Lycksele, Arvidsjaur, Arjeplog, Jokkmokk och Gällivare lappmarker (dvs. Umeå, Piteå och Luleå lappmarker). Mellan åren 1680 och 1820 ingick i Västerbottens södra kontrakt tingslagen Umeå, Skellefteå, Löfvånger, Burträsk och Bygdeå samt ovannämnda lappmarker¹. Det norra kontraktet omfattade Piteå, Luleå, Råneå, Neder- och Överkalix, Jukkasjärvi, Karesuando (som tidigare hette Enontekis), Neder- och Övertorneå tingslag.² 1820 överfördes Jokkmokks och Gällivares tingslag från det södra till det norra kontraktet. Samtidigt tillkom Nordmalings tingslag till den södra domsagan. Nordmaling hade tidigare legat under Ångermanlands norra domsaga.

Domsagoutvecklingen under 1800-talet

1820 bildades en ny domsaga i det södra kontraktet under benämningen Västerbottens norra domsaga. Detta medförde i sin tur att det norra kontraktet tvingades att byta namn för att undvika missförstånd och förväxlingar. Det bestämdes att det nya namnet skulle vara Norrbottens domsaga. 1838 ändrades dock namnet på nytt efter det att Neder- och Överkalix, Jukkasjärvi, Karesuando, Neder- och Övertorneå samt Pajala brutits ut och bildat en egen domsaga under namnet Norrbottens norra domsaga. De återstående tingslagen samlades i Norrbottens södra domsaga.

Den södra domsagan genomgick vissa förändringar 1877 då Piteå och Råneå tingslag bröts ut ur jurisdiktionen. Piteå bildade en ny domsaga tillsammans med Arvidsjaur och Arjeplogs tingslag under benämningen Piteå domsaga. De kvarvarande tingslagen i den södra domsagan fick nu namnet Luleå domsaga. Samma år (1877) ändrade den norra domsagan namn till Torneå domsaga i samband med vissa judiciella förändringar. Neder- och Överkalix tingslag hade brutits ut och slogs nu samman med Råneå och Gällivare tingslag till Kalix domsaga.³ 1904 bildades Gällivare domsaga då Gällivare tingslag från Kalix domsaga slogs samman till en egen jurisdiktion tillsammans med Jukkasjärvi och Karesuando tingslag från Torneå domsaga.⁴

Gällivare domsaga

Gällivare domsaga bildades alltså 1904 genom att tingslagen Gällivare, Jukkasjärvi och Karesuando slogs samman. Gällivare (lappmarks) tingslag höll ting i Gällivare kyrkstad, som blivit ordinarie tingsplats 1751.⁵ Tingen hölls i samband med marknaden. Gällivare socken hade bildats 1742 och då fanns ingen bebyggelse i kyrkstaden.⁶ 1792 uppfördes det dock ett kombinerat skol- och tingshus i kyrkstaden, som sedan användes domstolsbyggnad fram till slutet av 1800-talet.⁷ 1889 byggdes ett nytt tingshus i fornnordisk stil, och ungefär samtidigt flyttades skolan till andra lokaler. Tingshuset

1 Lappmarksbeteckningen togs bort från och med 1936.

2 Almquist, 1954, s. 435ff.

3 Bihang till SFS 1876 nr 25 s. 8.

4 Bihang till SFS 1904 nr 27 s. 3f.

5 Forsström, 1988, s. 46.

6 Grapenson, 1842, s. 70.

7 *Nya Lagberedningens betänkande* 1884. Tabell n:o 1 om Gällivare lappmarks tingslag; Forsström, 1988, s. 59.

låg vid vägen mellan kyrkan och järnvägsstationen (Gällivare hade fått järnvägsförbindelse i slutet av 1887). Arkitekt var Henrik Wennerström som även lät brobygget över Vassaraälven.⁸ Huset var i bruk som domstolslokal fram till 1953 då tingen flyttades till kommunhuset mitt inne i centrala Gällivare. Kommunhuset fungerade sedan som domstolslokal fram till 1982 (se nedan).

Jukkasjärvi tingslag höll till en början ting på flera olika platser inom tingslaget, bland annat i Jukkasjärvi som var tingsplats i slutet av 1600-talet. I slutet av 1770-talet fungerade sockenstugan som tingshus. På 1790-talet tycks man ha uppfört en tingsstuga vid marknadsplatsen i Jukkasjärvi. Trots att Vittangi var det största samhället i bygden blev fast tingsställe först på 1870-talet i samband med att länsmanen bosatte sig där.⁹ Vittangi växte som samhälle i slutet av 1800-talet och blev huvudmarknadsplats istället för Jukkasjärvi. Under samma period byggdes även vägnätet ut.¹⁰ I Vittangi uppfördes ett mindre tingshus i början av 1880-talet (byggnaden finns inte kvar idag), och några år senare uppfördes även en arrestlokal. I samband med domsagoregleringen 1904 tillkom Kiruna som tingsställe, och ting hölls därefter växelvis på de två tingsplatserna.¹¹

Kiruna, som hade vuxit upp som samhälle på 1890-talet¹², tillhörde Jukkasjärvi tingslag och Kirunaborna fick resa till tingsstället i Vittangi när det var tid för ting. Kirunas snabba befolkningstillväxt medförde dock att brottsligheten i samhället ökade kraftigt. Genom att uppföra ett tingshus med polisstation och arrestlokaler i Kiruna skulle man vinna många praktiska fördelar med mer lättillgänglig rättsskipning, och man skulle slippa resorna till Vittangi. Kiruna hade dessutom fått järnvägsförbindelse kring sekelskiftet 1900. Ett tingshus uppfördes också, som nämnts ovan, i samband med domsagoreformen i början av 1900-talet. 1902 hade kommunalstämman i Vittangi beslutat att bevilja ett lån till uppförandet av byggnaden. Byggnadsarbetet pågick under åren 1904-1905, och i september 1905 kunde tingshuset, som låg centralt placerat vid torget i Kiruna, invigas. Järnvägsstationen låg också i närheten. Tingssalen och poliskontoret låg på bottenvåningen, och på ovanvåningen fanns tre lägenheter som användes av poliskåren. I huset fanns dessutom fyra celler i anslutning till poliskontoret.¹³

I Vittangi påbörjades uppförandet av ett nytt tingshus 1931. Byggnaden var ritad av arkitekten Bertil Höök. På hösten året därpå (1932) stod tingshuset klart. Idag är byggnaden ombyggd till bostadshus.¹⁴ Ungefär samtidigt (sent 1930-tal) började det bli nödvändigt att bygga om tingshuset i Kiruna. Det tillsattes en byggnadskommitté och samme arkitekt (Bertil Höök) som ritat det nya tingshuset i Vittangi anlätades. Förutom domstolslokaler skulle byggnaden även inrymma lokaler för landsfiskalskontoret. Tingshuset kunde återinvigas i september 1940. Idag är huset rivet och ersatt av ett modernt polishus.¹⁵ När det nya stadshuset i Kiruna stod klart 1963 flyttades tingen dit. Stadshuset var ritat av Artur von Schmalensee och fick 1964 Svenska Arkitekters Förenings pris som Sveriges vackraste offentliga byggnad.¹⁶ Stadshuset användes som tingshus fram till 1995 (se nedan).

Karesuando tingslag¹⁷ höll ting i Karesuando by. 1819 uppfördes ett tingshus i byn,¹⁸ men i slutet av 1800-talet var byggnaden så förfallen att den var oanvändbart som domstolslokal.

8 Grapenson, 1842, s. 118.

9 Frank, 1950, s. 210ff.

10 Tawe, 1958, s. 23f.

11 Bihang till SFS nr 27 s. 3f.

12 Kiruna blev municipalsamhälle 1909 och stad 1948. Kiruna har emellertid alltid legat under landsrätt.

13 Brunnström, 1980, s. 93ff.

14 Frank, 1950, s. 210ff.

15 Frank, 1950, s. 214f.

16 Johansson, 1977, s. 51.

17 Tingslaget benämndes fram till 1907 Enontekis tingslag (Bihang till SFS 1907 nr 63).

18 Fristedt, 1970, s. 103.

1948 slogs Jukkasjärvi och Karesuando tingslag samman till ett enda tingslag. De gamla tingsplatserna - Kiruna, Vittangi och Karesuando - skulle användas även i fortsättningen.

Utvecklingen under andra hälften av 1900-talet

Från slutet av 1940-talet hade den offentliga sektorn, och därmed kommunerna, fått allt fler uppgifter: skolan byggdes ut, socialvården och bostadsbyggande likaså, för att inte glömma all teknisk service i form av el, avlopp och vatten. I början av 1950-talet genomfördes den så kallade storkommunreformen, och de allra minsta kommunerna försvann. Syftet med reformen var skapa logiska och rationella kommunindelningar. De borgerliga kommunerna skulle vara så pass stora att de kunde erbjuda den service som samhället kunde förvänta sig. Även domsagoindelningen påverkades av kommunförändringarna, och rationaliserades.¹⁹

Ytterligare reformer genomfördes på 1960- och 70-talen, då bland annat det gamla stadsbegreppet försvann.²⁰ På 1960-talet uppfördes ett nytt tingshus i Karesuando. 1965 förstatligades rådhusrätterna. I början av 1970-talet trädde även den nya underrättsreformen i kraft. Häradsrätterna och rådhusrätterna försvann och ersattes av tingsrätter. Tingshusbyggnadsskyldigheten upphörde vid samma tidpunkt. 1971 bildades Gällivare tingsrätt. Tingsställena placerades i Gällivare, som dessutom var kansliort, Kiruna och Karesuando. Tingsstället i Vittangi drogs dock in.²¹

I Gällivare uppfördes ett nytt rättscentrum i början av 1980-talet. Huset ligger centralt i samhället, knappt fyrahundra meter ifrån kommunhuset och järnvägsstationen. Tingshuset togs i bruk som tingshus 1983 och inrymmer, förutom tingsrätten, lokala skattemyndigheten, försäkringskassan och kronofogdemyndigheten. Huset är uppfört i tre våningar och har fasader i rött tegel.

1995 fick tingsrätten nya lokaler i Kiruna. Tingsstället flyttades då från stadshuset till ett nybyggt hus vid Bergmästaregatan. Huset är ett tvåvåningshus med fasader i rött tegel. På bottenvåningen ligger domstolslokalerna medan lägenheterna ligger på ovanvåningen. Tingssalarna nås via en entré på husets frontfasad.

Gällivare tingsrätt

Gällivare (lappmarks) tingslag

Domsagotillhörighet:	1680-1819	Med Umeå, Burträsk, Skellefteå, Lövånger Degerfors ²² och Bygdeå tingslag samt Lycksele, Arjeplog, Arvidsjaur och Jokkmokks lappmarkers tingslag
	1820-1838	Med Piteå, Luleå, Råneå, Överkalix, Nederkalix, Jukkasjärvi, Enontekis,

19 Vid den här tiden omfattade Gällivare tingslags häradsrätts domkrets Gällivare landskommun. I Jukkasjärvi och Karesuando tingslags häradsrätt ingick staden Kiruna och Karesuando landskommun (Koncept den 17/6 1970 från Justitiedepartementet till Hovrätten över Övre Norrland, Dnr 1217/70). Jukkasjärvi upphörde att vara en egen kommun 1948. Samma år blir Kiruna stad.

20 1970 slogs Kiruna stad och Karesuando landskommun samman till en ny kommun under namnet Kiruna kommun.

21 Koncept den 17/6 1970 från Justitiedepartementet till Hovrätten över Övre Norrland, Dnr 1217/70. Gällivare tingsrätts domkrets omfattade Gällivare och Kiruna kommuner. Jfr SFS 1982:996. 1971 slogs Kiruna och Karesuando kommuner samman till en enda stor kommun under namnet Kiruna kommun.

22 Tillkom 1814 genom utbrytning ur Umeå tingslag.

Tings- och rådhusinventeringen 1996-2007

		Nedertorneå och Övertorneå tingslag samt Jokkmokks, Gällivares ²³ och Torne och Kemi ²⁴ lappmarkers tingslag
1839-1876		Med Råneå, Överkalix, Nederkalix, Jukkasjärvi, Enontekis, Nedertorneå, Övertorneå och Pajala ²⁵ tingslag (Norrbottens norra domsaga)
1877-1903		Med Nederkalix, Överkalix och Råneås tingslag (Kalix domsaga)
1904-1970		Jukkasjärvis och Enontekis ²⁶ lappmarkers tingslag (Gällivare domsaga)
Tingsplatser:	1877	Vid Gällivare lappmarks kyrkplats
	1904-	Gällivare kyrkby

Häradshövdingar:

Vilhelm Clerck	1680-1697
Lars Grubb	1697-1698
Andreas Plantin	1699-1709
Markus Bostadius	1709-1728
Olof Anzenius	1728-1762
Carl Göran Furtenbach	1762-1792
Carl Fredrik Furtenbach	1792-1819
Zacharias Dahl	1820-1843
Carl Erik Stenberg	1843-1876
Oskar Fredrik Appelberg	1877-1903
Bernt Hellborn	1904-1913
Albert Birger Malmström	1913-1922
John Magnus Larsson	1923-1931
Tord Carl Johan Sandström	1932-1942
Einar Mauritz Holm	1943-

Enontekis/ Karesuando (lappmarks) tingslag²⁷

Domsagotillhörighet:	1680-1838	Med Piteå, Luleå, Råneå, Överkalix, Nederkalix, Jukkasjärvi, Nedertorneå och Övertorneå tingslag samt Jokkmokks, Gällivares ²⁸ och Torne och Kemi ²⁹ lappmarkers tingslag
	1839-1876	Med Nederkalix, Överkalix, Jukkasjärvi, Nedertorneå, Övertorneå samt Pajala tingslag (Norrbottens norra domsaga)
	1877-1903	Med Jukkasjärvi lappmarks, Nedertorneå,

23 Jokkmokk och Gällivare tillhörde före 1820 Västerbottens norra domsaga.

24 Torne och Kemi lappmarker avträdde 1809 till största delen till Ryssland (idag Finland).

25 Pajala uppstod 1830.

26 Enontekis bytte 1907 namn till Karesuando tingslag. Sammanslogs 1948 med Jukkasjärvi till ett tingslag.

27 Enontekis tingslag bytte 1907 namn till Karesuando tingslag.

28 Jokkmokk och Gällivare tillhörde före 1820 Västerbottens norra domsaga.

29 Torne och Kemi lappmarker avträdde 1809 till största delen till Ryssland (idag Finland).

	1904-1970	Övertorneå, Pajala ³⁰ och Korpilombolo ³¹ tingslag (Torneå domsaga) Gällivare och Jukkasjärvis lappmarkers tingslag (Gällivare domsaga)
Tingsplatser:	1877-	Karesuando
Häradshövdingar:		
		1680-1695
Henrik Winblad		1696-1722
Olof Burman		1722-1756
Mikael Eurenus Höijer		1757-1775
Petter Folcker		1776-1807
Olof Ekman		1807-1811
Per Adolf Ekorn		1812-1843
Zacharias Dahl		1843-1878
Carl Erik Stenberg		1879-1893
Gustaf Sundberg		1893-1903
Georg Adolf Edvin Kronlund		1904-1913
Bernt Hellborn		1913-1922
Albert Birger Malmström		1923-1931
John Magnus Larsson		1932-1942
Tord Carl Johan Sandström		1943-
Einar Mauritz Holm		
Jukkasjärvi (lappmarks) tingslag		
Domsagotillhörighet:	1680-1838	Med Piteå, Luleå, Råneå, Överkalix, Nederkalix, Enontekis, Nedertorneå och Övertorneå tingslag samt Jokkmokks, Gällivares ³² och Torne och Kemi ³³ lappmarkers tingslag
	1839-1876	Med Nederkalix, Överkalix, Enontekis, Nedertorneå, Övertorneå samt Pajala tingslag (Norrbottens norra domsaga)
	1877-1903	Med Enontekis lappmarks, Nedertorneå, Övertorneå, Pajala ³⁴ och Korpilombolo ³⁵ tingslag (Torneå domsaga)
	1904-1970	Gällivare och Enontekis ³⁶ lappmarkers tingslag (Gällivare domsaga)

30 Pajala tingslag tillkom 1830.

31 Korpilombolo tillkom 1873.

32 Jokkmokk och Gällivare tillhörde före 1820 Västerbottens norra domsaga.

33 Torne och Kemi lappmarker avträdde 1809 till största delen till Ryssland (idag Finland).

34 Pajala tingslag tillkom 1830.

35 Korpilombolo tillkom 1873.

36 Enontekis tingslag bytte 1907 namn till Karesuando tingslag.

Tingsplatser:	1877	Vittangi
	1904	omväxlande i Vittangi och i Kiruna

Häradshövdingar:

Henrik Winblad	1680-1695
Olof Burman	1696-1722
Mikael Eurenus Höijer	1722-1756
Petter Folcker	1757-1775
Olof Ekman	1776-1807
Per Adolf Ekorn	1807-1811
Zacharias Dahl	1812-1843
Carl Erik Stenberg	1843-1878
Gustaf Sundberg	1879-1893
Georg Adolf Edvin Kronlund	1893-1903
Bernt Hellborn	1904-1913
Albert Birger Malmström	1913-1922
John Magnus Larsson	1923-1931
Tord Carl Johan Sandström	1932-1942
Einar Mauritz Holm	1943-

Litteratur

- Almquist, Jan Eric: *Lagsagor och domsagor i Sverige med särskild hänsyn till den judiciella indelningen*, Del 1, Stockholm 1954
- Brunnström, Lasse: *Kiruna – ett samhällsbygge i sekelskiftets Sverige*. Del II Kirunas bebyggelse år för år under pionjärtiden 1890-1910, Umeå 1980
- Fristedt, Erik: *Torneå domsaga 1270-1970*, Stockholm 1970
- Forsström, Gösta: *Strand, Bo: Gällivare tätort och landsbygd*, Luleå 1988.
- Frank, Gustaf: *Kiruna 1900-1950: minnesskrift till 50-årsjubileet*, Stockholm 1950
- Grapenson, Jöran: *Anteckningar till Gällivare sockens tidigare historia*, Göteborg 1842
- Johansson, Karl-Erik: *Kiruna stad och vildmark*, Stockholm 1977.
- Nya Lagberedningens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning. Fjärde delen. Bihang. Stockholm 1884. Tabell n:o 1 om Gällivare lappmarks tingslag;
- Tawe, Wilhelm *Jukkasjärvi kyrka och bygd 350 år*, Luleå 1958